

Szabó T. Attila

A (biológiai) érzékeléstől a (nyelvi) kifejezésig, avagy eretnek gondolatok a nyelv és a kultúra biológiájáról

Kezdjük a legelején, a *Science* 2018. novemberi utolsó számának friss cikkével (2). Már maga a cím is sokkoló „*Még az ecetmuslicák is kulturális nyomás rabjai a társkeresésük során*” (angolul, ha valaki kételkedne: *Even fruit flies succumb to cultural dating pressures*). És ha valaki veszi a fáradságot, hogy megnézze a csatolt videót is (lásd: ugrópontok), akkor leesik az álla. A heti gyógyszeradagoló dobozkára emlékeztető ravasz kísérleti berendezésben a zöld pöttyel színeztetett hímekkel párosított társát figyelő (még szűz) nőstény, amint módja van rá, maga is zöldpöttyes hím partnert keres, és ezt az „íz-lésficamot” tanítja majd utódainak is.

A most felfedezett jelenség kimeríti a „hagyományos műveltség” fogalmát. Ismét angolul idézem, hogy Anglomániában is megértsek: „*Cultural traditions = the traits and behaviors that are handed down across generations and spread through social learning.*” (Műveltségen alapuló hagyomány = jellemző vonások és viselkedések, melyeket a nemzedékek átadnak egymásnak, és amelyek társadalmi tanulás révén terjednek.)

No, itt azért álljunk meg, mert ez nagyon messzire vezetne! Csak azért idéztem, mert van egy korábbi, idei novemberi *Science*-számban – ha nem is ennél cifrább, de – számunkra sokkal inkább elgondolkodtató kutatási eredmény is: beszámoló Majidnak és 25 (!) munkatársának (1) a cikkéről, hogy mennyire másként fejezik ki szavakban az érzelmeinkkel (látás, hallás, tapintás, ízlés, szaglás) kapcsolatos fogalmakat a világ nyelvei.

Abban a nyugati kultúrkörben, melybe mi is itt belenőtünk, általánosan elfogadott, hogy a látással és hallással kapcsolatos (távoli, azaz *disztális*) érzéseinket sokkal árnyaltabban tudjuk nyelviileg kifejezni, mint a közeli (azaz *proximális*) érzékelést feltételező tapintással, ízléssel, szaglással kapcsolatos fogalmainkat. Ha ez a nyugati, alapjában arisztotelészi (tév) hit igaz volna, akkor ennek a különbségnek a világ minden nyelvében és kultúrájában meg kellene lennie. Azaz léteznie kellene egyetemes emberi érzékelési rangsornak, amely aztán a nyelvi kifejezőképességben is tükröződik. A feltételezés

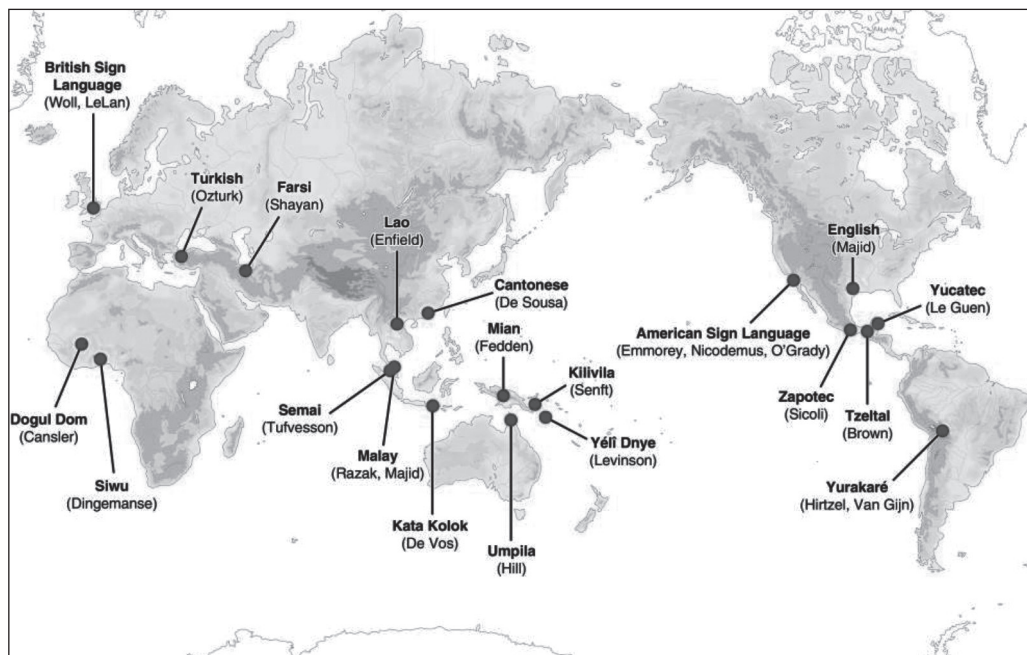
mögött idegéletani és az emberi agy anatómiájára vonatkozó tények és érvek is állnak, hiszen agyunkban például a látómező igazolhatóan a szaglómező rovására terjeszkedett. Ez a biológiai háttér azért a Majid-csapat eredményeiben is tetten érhető – egyedülként az eddig egyetemesnek tekintett arisztotelészi rangsorból.

Lényegében az arisztotelészi feltételezést próbálták Majidék nyelvi tények alapján ellenőrizni (igazolni vagy cáfolni) öt kontinens 20 különböző, egymással nem rokon nyelvcsaládjában végzett alapos „nyelvélektani” terepkutatással (1. ábra).

Arra a következtetésre jutottak, hogy bár a látással és hallással kapcsolatos fogalmak a vizsgált nyelvek közül (ezek között nem voltak finnugor vagy ural-altái nyelvek) valóban a legárnyaltabbak az angolban, ez távolról sem igaz minden más nyelvre vagy kultúrára.

Akit érdekelnek az egyébként izgalmas részletek is, azok nézzenek utána az idézett ugrópontokon (URL). Itt csak a tanulmány végkövetkeztetésére figyeljünk: nem csak a környező világnak van hatása a nyelvekre és kultúrákra, a nyelveknek és kultúráknak is hatása van arra, hogyan érzékeljük a körülöttünk lévő világot. Azaz: miként gondolkodunk felőle, miként beszélünk róla.

Engem például nagyon érdekelnének egy – a nyelvrokonaink, illetve genetikai rokonaink körében végzett – hasonlóan nagy léptékű összehasonlító kutatás eredményei arra vonatkozóan, hogy a legtágabb értelemben vett rokonságunk felezőszámolása, az általánostól az egyedi felé szűkülő ember és időszemlélete (családnév→személynév; év→hónap→nap stb.) mögött lappanghatnak-e más, bennünket az „anglománoktól” megkülönböztető gondolkodásbeli sajátosságok? Szakírói, könyvészeti tapasztalataim azt sugallják: lehetnek ilyen különbségek, csak éppen szűgyelljük azokat. Pedig nem kellene. Hiszen – tessék csak megfigyelni – amikor észszerűen kell valamit összeállítani, bennünket követnek.

1. ábra. A kutatott terepontok, nyelvek és kutatóik a világtérképen.

Forrás: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6233065/> Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A. 115, 11369

IRODALOM

1. Majdi et al. *Differential coding of perception in the world's languages* Proc Natl Acad Sci USA 2018;115:11369 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6233065/> Cf. Science 2018;115(45), nov. 6.
2. Schembri F. 2018 *Even fruit flies succumb to cultural dating pressures* <https://i.rnbl.ws/s8/2/P/P/1/R/PPIRa.baa.1.mp4?b=0&u=e184>

Ezt írja meg valaki angolul!

1. Tiszta víz a ruhám, és ez a te lelkedden szárad!
2. Mostanában a szép dús haj olyan ritka.
3. Az üzleti találkozót egy evőeszközboltnál beszéltem meg. Kések.
4. Eljönne hozzánk ebédre? – Nincs kanalam.
5. Honnan jött ez, hogy mindent becsmérel? - Ócsáról.
6. Impotens vagy? – Eddig ezt senki sem állította!
7. Hogyan lehet egyszerűen repülő hajtogatni? – Repülő, repülő, repülő...
8. Kannibál harcosok kínálják egymást: „Kérsz egy katonát?”
9. Egy tudóscsoport lázasan kutatja a malária ellenszerét.
10. A hóhér a pályafutását gyerekfejjel kezdte.
11. Az ellenséges katonák a csatában hadilábon álltak.
12. A halászok semmi kivétlenül nem találtak a hálójukon.
13. A temetési szertartás után a tömeg oszlásnak indult.
14. A focisták a 90. percben az utolsókat rúgták.
15. A vitakozó parasztok a falu végén dűlőre jutottak.
16. Nincs dinamitunk! Hogyan küldjük levegőbe a hidat? – Fölrobbanok a méregtől!
17. Vásárláskor Szondi százdukátos aranytallérral fizetett. Az eladó megkérdezte tőle:
„Jó uram, apród nincs?”
18. Kevesbedik az állatok többsége.